

A mēni, otec naš, prav tāk dovōli,
da poletim na Itako zeleno
in novega vlijēm poguma ženi
in sinu v boju zoper snubce drzne,
in s sladko ju obā navdahnem slutnjo
v rnitve skorajšnje Odiseja . . .

Zevs (Ateni).

Dā, zlēti, hči, na Itako zeleno,
da novega vlijēš poguma ženi
in sinu v boju zoper snubce drzne,
in s sladko ju obā navdahneš slutnjo
v rnitve skorajšnje Odiseja. (Atena odide.)

(Hermeju.)

Ti pa, Hermej, priveži si sandale
prekrasne, zlate, dar bogov nesmrtnih,
pa z vetrom vrši mi z Olimpa doli,
u mōrje plani, prek morjá gladine
mi liki ptič galeb brzi, drsi
na ōtok k mukotrpnemu ujetniku
naznanit blaĝovest mu volje božje:
da skoro bode videl drage svoje,
svoj rodni krov, domačo zemljo svojo.

(Hermes odide.)

Naj vidi človek in spozna v trpljenju,
da dobri smo, dobre te vir, bogovi.

Iz dna.

Ivan Cankar.

Nikoli nisem prav lahko pisal; v teh zadnjih časih pa mi je vsak stavek, ki ga napišem, skoraj telesna muka. Niso le neprijetne in žalostne zunanje stvari, ki mi vežejo trudno roko in tišče misel k tlom. Res je najbrž, da bi mi tekla beseda gladkeje in bolj veselo — če bi bilo vsaj malo solnca, če bi vsaj enkrat lahko dihnil iz polnih, osvobojenih prsi, vsaj enkrat lahko pogledal prédse in náse brez strahu, z nezastrtim očesom. Ali vendar to ni poglavitno; in saj nisem edini med nami, ki bi potožil, če bi ga ne bilo sram. Vse nekaj drugega, globljega, silno bolestnejšega je, kar je storilo, da je moja govorica podobna plahemu, komaj razumljivemu jecljanju, da moja misel, namesto da bi svetla švignila proti nebu, prhutá nestalno, ne vé kam in ne more nikamor.

Mlad človek snuje verze, rimo stavi do rime; in vse teče prijetno po ravni strugi, brez težave, kar samo ob sebi, ter je nazadnje čisto podobno pesmi. Sladko cingljanje mu zveni v ušesu — odkod? Kakor spomin je na nekaj lepega, toplega, ki je bilo — kje, kdaj? Tiho, skrivnostno šepetajo besede, šume kakor z vetrom leteče listje — kaj neki pomenijo? Nekaj pomenijo vsekakor; oko je rosno, srce mehko ob njih zvoku. Ljubezen, hrepenenje, bridkost . . . na tisoče jih je, brez števila, zmerom slajših in zmerom lepših; besede so, milo pojoče . . . ali tako čudno daljne so, kakor da jih tam kje za goro prepeva z zamolklim glasom vse nekdo drugi, neznan človek, ki je morda že zdavnaj umrl. Njemu, človeku za goro, so bile nekoč te besede živa bitja s telesnim obrazom in vročo

krvjo; drugim so brezglasna, brezoblična skrivnost, tudi tej mladi roki, ki jih piše trepetaje na zlato obrobljen papir. Brezoblična, brezglasna skrivnost, z rimami popisan zid, za katerim je življenje.

Ali nekoč pride ura — ne pobliskoma, kakor razsvetljenje iz nebes, temveč počasi, korak za korakom, noč do noči, motna, nema slutnja, ki se neslišno plazi v dušo in ni jasna, dokler ne stoji tik pred licem; in ta mladi človek ugleda mrtvi, pobeljeni zid pred seboj in svoje mrtve besede na njem. Užaljen in osramočen občuti, da je bil podoben otroku, ki se igra s pisanimi kamenčki, izposojenimi besedami in se trudi, da bi zgradil novo hišo, ali morda celó tempelj. In ko ga obsenči to grenko spoznanje, tedaj —

Tedaj se ponavadi otrese te mračne slutnje, tega mrzlega spoznanja in piše dalje na zid, še več in še bolj nagosto. Zdi se mu, da je bilo tisto spoznanje le malodušnost, le plaho nezaupanje váse, ki časih zaloti človeka ponevedoma, kakor préhlad in náhod, in prav tako ponevedoma izgine. Od trenutka, ko preboli ta préhlad, je ponosen na svoje rime in občutljiv zanje, kakor je za svojo čednost in brezmadežnost zadirčljivo občutljiv, kdor se nekje v globočini zaveda krivde. Z nemirnim očesom išče, kje bi iztaknil nevero in posmeh, ter zgrabi tujca na cesti za rokav: »Zaupaj váme, drugače joj tebi!« V spotiko je svojemu bližnjemu, v napoto romarju, ali vendar je vreden sočutja, ker najbolj je sebi v napoto in spotiko.

Zgodi pa se časih ob uri te mračne slutnje in tega mrzlega spoznanja nekaj mehko lepega,

zelo genljivega: človek prebere grmado verzov, ki jih je bil napisal, nasmehne se jim napol ljubeznivo, napol bridkostno, poveže jih z rdečim trakom ter shrani skrbljivo med šolske zvezke in ljubezenska pisma, da jih nekoč, ko bodo večeri dolgi in noči brez spanja, s tresočo roko izvleče iz miznice in se ob tem orumenelem papirju, ob tej nežni, okrogli pisavi z rahlim vzdihom zamisli . . . ne v rime, temveč v rosnega mladeniča, ki jih je pisal. Ko je bil tako postrgal z zida svoje ime, se nameri vesel in vdan po svojih pravih potih, kakor že so mu bila od začetka ukazana: v to ali ono pisarno, v takšno ali drugačno delavnico, na kateder, na prižnico, ali sploh samo v krčmo, vselej pa do spodobne, po vesti zaslužene mere spoštovanja in sreče. In le malokdaj, komaj še ob močnem vinu mu pride na misel, da bi prisluškal rimam, ki jih ob milih večernih urah nosi na metuljih krilih spomladanski veter.

Izmed vseh izbran, med vsemi zaznamenan, pa je tisti, ki zasliši, kako tem lepim, daljnim, tujim besedam odgovarjajo in odpevajo iz globočine srca druge besede, čisto nove in čisto njegove, odpevajo najprej še zamolklo, plaho, jecljajoč, pa zmerom bolj moško in zmerom bolj razločno, zmerom svetleje in glasneje, dokler v njih zvoku in svetlobi ne utonejo za vselej vse druge luči in vsi drugi glasovi. Pa glej čudo prečudno: one daljne, tuje, nerazumljive besede so letele na beli papir kar same, druga se je prijazno vrstila k drugi in ponevedoma, nalepem je zaklenkala pesem, kakor da je bila že zdavnaj na papirju, v zraku in v ušesu; beseda nova, beseda lastna pa se brani papirja, noče na jezik, ne v pero. V srcu je; jasna je v njem, zrela, vpije, da bi ugledala jutranjo luč; ali prirastla je globoko v dnu, iztrgati jo je treba siloma, neusmiljeno, pa naj se razlije kri. Ker iztrgati jo je treba, ták mu je bil dán ukaz, ki se mu ne more upreti; dán mu je bil tisto uro, ko se je v njegovem mladem, prezgodaj razcvetem srcu prvikrat napol zavedno zgenila nova beseda; v tistem hipu, ko je prvikrat, napol še v sanjah, vzkliknil iz globočin. Takrat je bila njegovemu življenju in nehanju izrečena sodba do konca dni, sodba trpljenja brez primere, enakega edinole sladkosti, ki je v njem, plamen v plamenu.

Spočetka so bile besede kakor mlado cvetje, ki poganja svoje tenke, nežne korenine v zrahljani prsti, še v spominu na roso in solnce: lahko jih je bilo razmajati, ne vzdihni ni bilo, skoraj ne kaplje krvi, ko je vesela roka utrjala cvet, ga pripela dekletu na bluzo. Toda globlje, zmerom globlje v grudo segajo korenine, že so razrile prst, razmek-

nile mogočne skale, zaplele se in zagozdile z živim omrežjem naravnost v sredino; kjer je sanjalo poprej ponižno cvetje, stoje široki, donebesni, temni bori — posekaj jih zdaj, izruj jih! En sam udarec sekire bo vzbudil v bolelost in grozo ves prostrani, mračni gozd, zaječalo bo globoko v zemlji sami. Srce se vije in stiska od bolečine, brani se, rajše bi molčalo; ali molčati ne sme, trpeč mora oznanjati svoje trpljenje, ker taka je sodba in zapoved.

Vsak hram v velikem domovanju človeškega srca ima skrite duri v drugi hram . . . in ta v tretji . . . in še nadalje, nadalje, brez konca, iz kapelice v kapelico, iz ječe v ječo, iz skrivnosti v skrivnost; vsake stopnice, še tako temne in strme, vodijo le do drugih stopnic, temnejših in strmejših, iz globočine v globočino, iz mraka v mrak. Mnogokdaj se zazdi človeku, da je že odprl duri v zadnji hram, da stoji že vrhu zadnjih stopnic in gleda v samo dno, ki še nikomur ni bilo očito; predrzna je ta misel in malodušna obenem, znamenje utrujenosti, senca tiste mrzle bele roke, ki ga nekoč usmiljeno poboža po licih ter ga odreši. Trenotki so, morda komaj zavedni, ko si malodušen zaželi te usmiljene roke. »Tukaj je konec, odpočijem si!« pravi — in glej, še so tam duri, še v skrivnost . . . vzdigni se, pojdi, ne odlašaj! »Tukaj je dno,« praviš, »zdaj bo vse razodeto!« — pa glej tam, glej stopnice, vstani, spusti se v globočino, v noč! Iz dna, prav iz dna bi se rad izpovedal, iz dna zaklical naglas vsem ljudem, da bi slišali na svoja ušesa in videli na svoje oči — ali poslednjega dna ni, zadnje, za vselej odločilne, odrešilne besede ni, še nihče je ni slišal, ne izpregovoril; vse je zgolj blodnja in pot, je brezkončno romanje po tihih katakombah srca.

Življenje, ki ga živi to betežno telo zunaj pod glasnim solncem, je le medel odsvit, le motna prispodoba onega drugega življenja, ki je zaklenjeno v tebi in v meni. Motna prispodoba je, ki bolj zastira in pači pravo lice človeka, nego da bi ga po resnici razodela. Do mozga se ti zdi, da poznaš svojega bližnjega, videl si ga na svatbi in na sedmini; pa izbruhne besedo ponevedoma, v strahu, v sili, v čeznarturni radosti — in pred teboj stoji vse nekdo drugi, tujec, ki ga nisi še nikoli srečal, človek, ki je podoben tebi, vsem in nikomur. Le tistemu, ki je bil neustrašen, zadnje resnice željan posegel v lastne globočine, le tistemu se razgrnejo vse prispodobe, se odpro katakombe v srcu brata.

Brez počitka blodi romar po teh skrivnostnih hramih, po teh mračnih stopnicah, ki tonejo v brezdna. Nakopičene vidi dragocenosti, kakor jih nikoli ni slutil, še več vidi strahot, ki jim ni po-

dobe, ne imena; vesel je časih, da bi hvalo zapel do nebes, mnogokdaj žalosten, da bi se razjokal na kolenih. Ali ko se povrne z dolge poti ves poln spoznanja ter stopi med ljudi, da bi jim pripovedoval o vsem, kar je videl, se mu jezik ne gane, mu noče beseda iz ust. In kar nazadnje siloma, jecljaje in šepetaje iztisne iz grla, ker molčati ne more, je komaj znamenje, komaj spomin tistega, kar je gledal z lastnimi očmi.

Ni ga strah, romarja, ne strah očitne izpovedi — čemú bi ga bilo strah? On vé, da je ob tistem času, ko je blodil po hramih in stopnicah svojega srca, hodil obenem s prižgano lučjo po zaklenjenih svetiščih svojega bližnjega, vsakega in vseh; kamor je stopil, mu ni bilo treba trkati, že pogledu njegovemu željnemu, vročemu so se odpirale duri nastožaj; in kamor se je ozrl, je bil doma. On vé, da so si v tistih tihih globočinah vsi ljudje bratje, kakor nikjer drugje, tudi v cerkvi ne. On vé, da bi se kakor od pepela zgrajene sesule stene med njimi, če bi se kdaj le za hip spogledali iz dna. Pred hišo je semenj; tam so barantači, mešetarji, cigani, tatovi; od vseh strani in na vse strani brizga pohlepnost, škropi zavist, pljuje sovraštvo; kadar pa je semenj pri kraju in se barantači, mešetarji, cigani in tatovi zaklenejo vsaki v svojo bajto, v tisto pravo, ki je sto klafter pod semanjo zemljo, takrat — jih ni več; en sam človek je; in ta človek je visok v svojih mislih, plemenit, brez zlega in hinavščine v svojih čuvstvih, čist, nesebičen, brezmejno vdan v svoji vesoljni, vsako božjo stvar tesno objemajoči ljubezni. Vse to vé romar, zato ga ni strah, da bi se očitno izpovedal v imenu svojem in svojega bližnjega.

Ni ga strah, ali sram ga je. Človeka ni sram nagnusnih, spolzkih grehov, ki jih je bil nagrmadil na semnju; teh ga ni sram, kakor da bi mu le kar tako od suknje viseli in se jih lahko otrese že spotoma na cesti. Ali sram ga je čiste lepote, ki jo hrani zaklenjeno v sebi in ki je ostala neoskrunjena sredi pohujšanja v semanji krčmi, neoškropljena od mlak in luž, od kvant in kletev. Te lepote ga je sram. Rajši bi očitno razgalil svoje grešno telo, nego da bi bratu le za ozko špranjo odprl duri v hram, kjer gori čista luč, ki jo je bil v samotni uri sam prižgal. Skrbljivo čuva, da bi nikoli nihče ne zvedel za kapelico, v kateri hrani svoje najsvetejše

boli, svoje najtišje radosti, brezmadežnost svoje mladosti, svoje najplemenitejše dejanje, morda edino v dolgem življenju... Vsega najlepšega ga je sram, najbolj sram pa ga je ljubezni.

Tebe, romar, ne sme biti sram! Tebi, romar, je ukazano od nebes, da gledaš, kar drugim ni dano gledati, da poveš, kar drugim ni dano povedati. Nimaš pravice, da bi zaklepal duri, tudi tistih ne, ki jih sam le s trepetajočo roko odpreš. Če te vabi luč iz brezdanije globočine, se moraš spustiti vanjo brez obotavljanja in brez bojazni, da prineseš ljudem to luč. Mnogokdaj ti je beseda okorna in težka, skriva se, boji se, kakor plah otrok tuje družbe; mnogokdaj okreneš glavo v stran, poveseš oči, ker tudi tebe, najbolj še tebe, naglas govorečega, je sram ljubezni. Ali vsaka beseda, iz sramu zatajena, bi ti vekomaj žgala na srcu; in ti, o romar, poznaš to bolečino!... Spomni se na svojo mater, nanjo, ki je v grobu! Povej, kaj bi ne šel po golih kolenih, odkopal grob z rokami, da bi ji rekel, kar ji nisi hotel reči, dokler te je slišala? Eno samo besedo morda, le eno, iz nečimernege sramú, iz srčne skoposti zatajeno? Še na druge se spomni, na mnogoštevilne, ki te ne slišijo več in te nikoli ne bodo slišali, ki so željni čakali na tvojo besedo, pa jim je nisi dal! Ne molči, da ne boš tožil gluhim grobovom, klical iz dna, ko bo veter razpihal tvoje besede v gozd in polje!...

Kako je nenadoma tako težka moja beseda, tako polna solz, kako se bolestno trga iz prestrašenega srca!...

To noč sem videl velik grob, segal je od planin do morja.

Mrtvec je ležal v njem, tako svetel in lep, da so nebeške zvezde zamaknjene strmele nanj. Na obrazu njega, ki je ležal v grobu, je bilo okamenelo brezmejno trpljenje, na ustnicah, teh ubogih, je trepetalo zadnje očitiranje: »Naštej mi ure, sin, ko si z vdanostjo gledal name, s čisto ljubeznijo pomislil name! Reci besedo, ki si mi jo pravo in toplo dal, iz dna, dal mi z njo kapljo živega življenja! Pokaži mi solze, ki si jih potočil zaradi mene, pokaži mi kri, ki si jo prelil v mojem imenu! Tvoje roke so prazne; lezi k meni, še je prostora dovolj!« —

O Bog, saj so bile le sanje, — saj je še čas, še čas! —